

Szmodis Jenő

A jog kultúrantropológiai és pszichológiai megközelítéséről

A jog kultúrantropológiai szempontú kutatása a jogszociológiához hasonlóan a történeti jogi iskola működése nyomán bontakozott ki, noha természetére már bizonyos hatást gyakorolt a jogszociológia is. A jogot már ez az irányzat is, mint a társadalmi gyakorlat elemét közelíti meg, figyelmét azonban a régi korokon és a társadalmi meghatározottság kérdésein túl kiterjeszti a nem nyugati népek jogéletének tanulmányozására is. Ebben persze a történeti jogi iskola is bizonyos példát mutatott már, hiszen Maine *Az ősi jogban* többek között a régi római intézményeket az indiai jogi gondolkodással veti egybe. A szintén inkább a történeti jogi iskolához köthető Paul Vinogradoff a kultúrantropológiai gondolkodáshoz hasonló megközelítéssel az általa vizsgált jelenségek mögött sajátos kulturális attitűdöket ismert fel, utalva például a görög jogi gondolkodásnak a rómainál eltérő nem formális és a professzionalizálódástól tartózkodó jellegére. Nagy hangsúlyt helyez a szokások szerepére a jog jelenségeinek értelmezésében, megfelelő távolságot tartva kora jogpozitivizmusának azon törekvéseitől, amelyek a jognak a konvencionális praxisoktól való elhatárolását feladatuknak tekintették.¹ Jellemző egyébként, hogy Vinogradoffot Krader is a jogi antropológia szempontjából fontos szerzőnek tekinti.² A jogi antropológia előzményeinek vázlatos áttekintésekor utalni érdemes arra is, hogy Weber jogszociológiája szintén tartalmaz olyan fontos, komparatiztikus elemeket, amelyek nehezen választhatók el a kulturális illetve jogi antropológiai szemlélettől.

A már kifejezetten etnológiai, jogantropológiai irodalom egy fontos művében, Albert Hermann Post *Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz* című munkájában a történeti jogi iskola szóhasználatából ismert *népszellem* kategóriájával magyarázza a különböző jogrendszerek eltérő vonásait. Joseph Kohler – aki szerint minden nép a maga számára megfelelő jogrendet alakít ki – már igen széles ismereti bázis alapján teszi megállapításait. Számára az emberiség fejlődése kultúrfejlődés,³ a jog pedig kulturális termék. Hegellel

1 Vinogradoff, Paul: *Custom and Right*. H. Aschehoug & Co. Oslo. 1925.

2 Krader, Lawrence: *Anthropology and Early Law*. Basic Book. New York. 1966.

3 Kohler, Joseph: *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*. W. Rotschild. Berlin. 1909. 109.

szemben azonban nem véli az emberiség fejlődését töretlen és általános haladásnak. Elismeri a zsákutcák és eltévelyedések létét.⁴ Az ausztrál őslakók társadalmi praxisának tanulmányozása nyomán szakít egyúttal azzal – az akaratelméletekből ismert – szemlélettel, hogy jogon csupán az államilag kikényszeríthető normák értendők.⁵ Működése – sajátos módszeréből következően – egyébként részben a jogösszehasonlítás területére esik.

A jog antropológiai alapú megközelítésnek irodalmában fontos állomás volt Bronislaw Malinowski *Crime and Custom in Savage Society* című munkájának megjelenése. A mű címe kissé megtévesztő, hiszen a Malinowski által bemutatott társadalmi gyakorlatok egyik legfőbb tanulsága éppen az, hogy a tradicionális, ősi társadalmak világa és azok működési módja távolról sem vad, barbár vagy civilizálatlan (savage), hanem bizonyos racionális, a szabályokat az aktuális érdekek szerint formáló és értelmező mozzanataikkal nagyon is hasonlítanak a modern társadalmakra, illetve azok praxisaira. Sőt, nagy kortársa, a svájci pszichiáter, Carl Gustav Jung gondolataival összhangban egy olyan kép bontakozik ki munkája nyomán, amelyben az ún. modern ember civilizációs felszíne alatt valami szinte időtlen, ősi, emberi jelleg szunnyad. Olyan, ami igencsak hasonlatossá tesz minket a primitívnek nevezett társadalmak emberéhez. Mindez többé-kevésbé már megelőlegezi egy későbbi tudományterület, a humánológia perspektíváját is, amelyben az ember egyik alapvető vonása a szövetségek és a szövetségek szövetségeinek kialakítására való hajlam, amely a fokozott szociabilitásból ered, és amely a társadalmi interakciók során fontos szerephez juttatja a bizalmi elvet. Malinowski hangsúlyozza a javak forgalmának szerepét a szerződés intézményének kialakulásában, olyan különleges metódusokra is utalva, mint például a trobriandiai gyakorlatára, amelynek során a cseretárgy szolgáltatására a partner távollétében kerül sor.⁶ Megállapításai egyúttal nagyban egybecsengenek másik jelentős kortársa, Marcell Mauss megfigyeléseivel az ajándékozás és csereügyletek ősi formáit illetően.⁷

A „vad” és a „civilizált” kategóriáival szembeni kétségeket ugyancsak erősíthette Karl Llewellyn és Edgar Adamson Hoebel közös munkája a *Cheyenne way*,⁸ amelyben a cheyenne társadalmi szokások e nép egyfajta jogi génuszáról tanúskodnak. A mű jelentős volt abból a szempontból is, hogy a langdelli case bookok logikájától nem mentesen felállította az ún. eset módszert, amely a későbbi kutatások számára is módszertani fogódzót biztosított. Ennek

4 Uo. 13-25.

5 Kohler, Joseph: Über das Recht der Australneger. In: Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft 7. 1887. 324.

6 Malinowski, Bronislaw: *Crime and Custom in Savage Society*. 1926. 22-31.

7 Mauss, Marcell: *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. New York. Norton 1967/1925

8 Llewellyn, Karl Nickerson – Hoebel, E. Adamson: *The Cheyenne way; conflict and case law in primitive jurisprudence*. University of Oklahoma Press. Norman. 1941.3333

lényege, hogy a konfliktus kibontakozásától a vita rendezéséig követi az eseményeket, és az esetek közös vonásaiból tesz megállapításokat a konfliktuskezelés mechanizmusára. Nem elégszik meg tehát az ún. anyagnak mondható szabályok számbavételének leírásával, hanem elsődlegesen a társadalmi kontrol rendszerének logikája érdekli.

Az antropológiai alapú jogelmélet szociológiai gyökerei igen világosan megmutatkoznak Leopold Pospisilnek a jog különböző szintjeiről felvázolt elméletében. Erről tanúskodik egyrészt az a mozzanat, hogy a szociológia egyik alapkategóriája, a csoport fogalma jut nála kiemelkedő jelentőséghez, másrészt Eugen Ehrlich jogfilozófiájának azon jellegzetessége is felismerhető gondolataiban, hogy elismeri az alacsonyabb szintű szabályozók hatékonyabb voltának lehetőségét a magasabb szintű, adott esetben formálisabb normákhoz képest. A jog kialakukása szempontjából a még nem jogi jellegű társadalmi normarend eseti megsértéseit alapvető jelentőségűnek tartja, amelyek orvoslására, adott esetben szankcionálására az auktoritás (személy vagy testület) hivatott. A jog funkcióját tehát alapvetően a kialakult konfliktusok rendezésében látja, amelynek gyakorlatában az egyszerű szokás szabályai jogi jellegűekké válhatnak, és megfordítva. A kapauku pápuák jogáról írott munkájában⁹ úgy vélekedik, hogy a hierarchikus társadalom minden egyes csoportjának bizonyos értelemben saját joga van, amelyek természetesen konfliktusba is kerülnek egymással. Hangsúlyozza, hogy az auktoritás jogszolgáltató döntéseiben felmerül a normativitás jellege, a viszonyok általános (nem csupán konkrét), és tartós rendezésére irányuló kifejezett törekvés.

A jogi antropológia későbbi irodalmában is hangsúlyos elem az ún. primitívek és a civilizáltak világa közötti, korábban igencsak túldimenzionált különbségek relativizálása, sőt az embernek, mint természeti lénynek, egyfajta – bár többé-kevésbé civilizált – állatfajként történő bemutatása. Ez a szemlélet szükségképpen vezetett el a 19. század második felétől bontakozó tudomány, a humánétológia közelítése felé. Igen határozottan érhető tetten mindez Clifford Geertznél.¹⁰ A humán magatartási komplex ún. konstrukciós képesség elemének, valamint a szimbolizáló készségnek igen nagy jelentőséget tulajdonít a természeti létből való kiemelkedés, valamint az ideológiák léte szempontjából. Geertz azonban okfejtéseiben csupán alkalmasszerűen érvel bizonyos humánétológiai természetű mozzanatokkal. Az ideológiák mint valaminő mitikus struktúrák jelennek meg Anthony Amsterdam és Jerome Bruner *Minding the Law* című munkájában,¹¹ amelyben az amerikai jogrend olyan jelentős kérdései, mint

9 Pospisil, Leopold: *The Kapauku Papuans and their Law*. Yale Univ. Publ. New Haven. 1958.

10 Geertz, Clifford: *Fact and Law in Comparative Perspective*. In: *Local Knowledge Further Essays in Interpretive Anthropology*. Basic Book. New York. 1983. 167-234.

11 Amsterdam, Anthony – Bruner, Jerome: *Minding the Law*. Harvard University Press. Cambridge. 2000.

például a halálbüntetés, a faji megkülönböztetés, a család intézménye kulturális, antropológiai és pszichológiai kontextusban merülnek fel. A szerzők a kultúra működését – és azon belül a jogrend formálódását – egy olyan dialektikus természetű jelenségként mutatják be, amelyben a bevett gyakorlatok és elfogadott kánonok a lehetséges világról alkotott újabb, nem kevésbé ideologikus képzetekkel folyamatosan konfliktusban állnak. Mindez azonban már jelentősen kapcsolódik a jog és a pszichológia relációjához is, mint ahogyan az antropológiai érdeklődéssel áthatott amerikai jogi realizmus is szoros összefüggésben állt a kor pszichológiai irányjaival. Természetesen az utóbbi áramlat sem tekinthet vissza csekélyebb előzményekre, mint a jog antropológiai megközelítése.

A 18. századi meglehetősen egyoldalúan racionalista világ- és emberkép szükségképpen hívta életre, szinte provokálta ki a dolgok ellentétes értelmezését, a világnak, és az életnek mint vak erők által vezérelt jelenvalóságnak az elgondolását. Ebben Schopenhauer filozófiája és fő műve, *A világ mint akarat és képzet* egyaránt szimbolikus mérföldkönek tekinthető. Kierkegaard *Vagy-vagy* című műve már kifejezetten pszichológiai fogalmakkal operál. Kierkegaardnak a szorongásról írott mély értelmű megállapításai részben inspirálták a 19. század közepétől körvonalazódó modern pszichológiát, részben intuitíve meg is előlegeztek e pszichológia által később igazolt jelenségeket. A 19. század elején az elmegyógyászat – akkori lényegéből adódóan – „beteg- és tünetközpontú” volt. Az embereket kategorikusan osztotta fel betegekre és „normális”-akra, előbbiek kezelése tekintetében pedig – különösen a köztébolydáknak – nagyjából olyan – kifinomultnak kevésbé mondható – terápiákat tartott célravezetőnek, amelyekről többek között Gogol az *Egy örült naplójában* tudósít. A pszichológiai szemlélet jelentős változására – az imént említett filozófusok hatására is – többek között Pierre Janet munkássága nyomán került sor. Alapvető hatású volt a modern pszichológia történetében a klasszikafileológusból filozófussá váló Nietzsche munkássága is. Szerelme, Lou Salome révén majdhogynem közvetlen kapcsolatba kerül a freudizmussal.¹² Nietzsche első jelentős művében, *A tragédia születésében* olyan pszichológiai mozzanatokra (például az ellentétes erők küzdelmének jelentőségére) hívja fel a figyelmet, amelyek majd Freud, különösen pedig Jung rendszerében kapnak fontos szerepet. A 19. század második felétől elmosódni látszik az a korábban igen markánsnak elgondolt határvonal, amely a „normálisok” és a „nem normálisok” között fekszik. Ezzel egy időben a pszichológia érdeklődése egyre inkább az embernek, mint olyannak (tehát nem kifejezetten a betegeknek) a lelki sajátosságai felé fordul. Freud projekciós elmélete, Adler kompenzációs teóriája, Jung lélektani típusai mind annak a felismeréséből származik, hogy nem csupán a beteg elme az, amelyik meghatározott, legtöbbször tudattalan korlátok között mozog, de valamennyi-

12 Lou Salome később maga is pszichológiával foglalkozik és egy időben megbecsült tagja lesz Freud körének.

ünket meglehetősen szigorú, akaratlagosan nem, vagy csupán igen nehezen, sokszor csak időlegesen befolyásolható törvények irányítanak. Jung egyenesen azt gyanította, hogy a komplexusok a tudattalan alapstruktúráit képezik.

Ez az átalakuló emberkép fokozatosan befolyásolni kezdte a jog jelenségeiről való gondolkodást is. Eugen Ehrlich például – aki a szokások és a spontán jogkeletkezés fontosságát hangsúlyozta¹³ – a kötelezettségteljesítés okát elsődlegesen már az embernek a környezethez való tudattalan alkalmazkodásában látta, ellentmondva így nem csupán a parancselméletek vélekedésének, de az elismerés-elméleteknek is, mely utóbbiak a jogkövetést tudatos döntésen alapuló cselekvésnek ítélik. A kortárs Ehrlich gondolataival és Olivecrona későbbi eszméivel rokon módon az orosz Leon Petrazycki a jog társadalmi képződését, intuitív, érzelmi-indulati vonatkozásait hangsúlyozza, amelyben az erkölcs kizárólagosan imperatív természetével szemben aktív és passzív pszichikus mozzanatok egyaránt szerepelnek. Mindennek a gazdasággal és a gazdasági joggal való összefüggését is érdekes elemzésben tárja fel.¹⁴ Az intuitív – az egyéni jogtudaton és belső tapasztalásokon nyugvó – joggal veti egybe a racionális, intellektuális eredetű pozitív jogot, amely bár motiválja a magatartásokat, ám kevésbé meghatározó az intuitív jellegű impulzusokhoz képest. Petrazycki vitathatatlanul érdekes és figyelemreméltó gondolatai mindazonáltal a morális, erkölcsi mozzanatokot nevezi át, és hívja intuitív jognak, egyfajta természetjogi jellegű logika mentén. Érdeme azonban, hogy okfejtésében – szemben a természetjog gyakori megközelítéseivel – tartózkodik attól, hogy az érzelmi, morális színezetű jogot az emberen kívül létező, tőle független entitásként kezelje.

Még hangsúlyosabban merül fel a pszichológiai szempont a skandináv jogi realizmus képviselőinél. Hägerström arra figyelmeztetett, hogy a jogi fogalmak (pl. kötelezettség, érvényesség) valójában üres kategóriák, amelyeknek a valóságban – bizonyos érzéseken kívül – semmi sem felel meg. A különféle érzések, tudattartalmak kialakulásában nagy jelentőséget tulajdonít a kondicionálásnak, ám nem veszi tekintetbe ezek spontán kialakulásának lehetőségét.¹⁵ Olivecrona – Ehrlichhez hasonlóan – a jog eredetét a társadalomban, nem pedig valaminő elvont állami entitásban látja, ebből következően tagadja az erkölcs és a jog lényegi különbségét. Különbségük szerinte a velük kapcsolatos

13 Ehrlich, Eugen: *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. Duncker & Humblot. München, Leipzig. 1913.

14 Petrazycki, Leon: *Aktienwesen und Spekulation. Eine ökonomische und rechtspsychologische Untersuchung*. H. W. Müller Berlin. 1906.

15 Hägerström, Axel: *Der römische Obligationsbegriff im Lichte der allgemeinen römischen Rechtsanschauung I-II*. Almqvist & Wiksell. Uppsala. 1927, 1941; Hägerström, Axel: *Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen*. Felix Meiner. Leipzig. 1929.

pszichológiai reakciók különbségeiben ragadható meg.¹⁶ Lunstedt a jog szempontjából kitüntetett jelentőségű kategóriát, az igazságosságot relativizálja pszichologikus alapon, amellel érvelve, hogy az nem más, mint a címzettek szubjektív érzése, melyet szokások és ideologikus tényezők határoznak meg. Az utilitaristák álláspontjához közel állva, a társadalmi jólét és a társadalmi érdek kategóriáját tekinti lényegi mozzanatként a jog valódi természete vonatkozásában.¹⁷ Ross a hagerströmi hagyományokon haladva a jog és a hasonló kifejezések szemantikai tartalmát vitatja, egyúttal az érvényesség kategóriájának objektív tartalmát keresve, azon – az amerikai jogi realistákhoz hasonlóan – a szabály alkalmazási valószínűségét érti.¹⁸ A skandináv jogi realizmus metafizikaellenes irányultságában – azon túl, hogy helyesen hangsúlyozta a jog jelenségének pszichikus vonatkozásait – szem elől tévesztette, hogy az általa kissé lekicsinylően kezelt tudati és tudattalan mozzanatok az ember esetében nagyon is valóságosan létező és ható tényezők, mégpedig nem csupán a jog világában. Tehát saját természete szerint – absztrakcióival, konstrukcióival, szimbólumaival – maga az emberi gondolkodás szimbolikus és mitikus, így a jog világa önmagában aligha demitizálható. A skandináv jogi realizmusnak a spirituális realitásokkal szembeni bizonyos fenntartásaiban és kételyeiben nem kis szerepe volt a 19. századi materializmus hatásának, amely vulgáris formájában csak a fizikailag létezőt tekintette egyúttal valóságosan is létezőnek. Másfelől skandináv jogi realizmus nem volt, nem is lehetett birtokában még a humánológia fontos megállapításainak az ember konstrukciós készségéről, és annak „valóságot konstituáló” természetéről.

Az amerikai jogi realizmus megszületése gyanánt, és pszichológiai irányultsága erősödésének kezdeteként aligha jelölhető meg egy határozott időpont vagy esemény. Az 1870-es langdelli oktatási reform a Harvardon, a case bookok bevezetése – annak ellenére, hogy maga Christopher Columbus Langdell a kor jogpozitivizmusának szellemében a jog formalitását, alapelveken nyugvó rendszerességét és az egyéb társadalmi szabályozókhöz képesti autonómiáját hangsúlyozta – fokozottan állította előtérbe a bírói gyakorlatot a törvényi normákkal szemben. Mindez azonban tökéletesen összhangban állt az angolszász *common law* hagyományaival. Érthető, hogy Gray már egy olyan álláspontot képvisel, ami szerint csupán a szabályok azon köre tekinthető jognak, amelyeket a bíróságok már ténylegesen alkalmaztak.¹⁹ Világos ebből az állásfoglalásból a hozott jog, a *statute law* jelenségének relativizálása, jogi természetének

16 Vö. Olivecrona, Karl: Is a sociological explanation of Law possible? In: *Theoria* XIII. 1947. 167-207.

17 Lundstedt, Anders Vilhelm: *Die Unwissenschaftlichkeit der Rechtswissenschaft* I-II. W. Rotschild. Berlin-Grunewald. 1932-36.

18 Ross, Alf: *Towards a realistic jurisprudence: a criticism of the dualism in law*. E. Munksgaard. Kopenhagen. 1946.

19 Gray, John Chipman: *The Nature and Sources of Law*. Macmillan. New York. 1902.

megkérdőjelezése. Mindebben természetesen nem nehéz észrevenni a korszak szociologikus szemléletének hatását, amely kevésbé az elvekre és a szabályokra, sokkal inkább a ténylegesen lezajló társadalmi cselekvésekre helyezi a hangsúlyt. Joggal merül hát fel a kérdés, hogy a pozitív jog szabályai akkor voltaképpen mik is valójában. A szociologikus szemléletű Holmes – aki a jog világában a logikum helyett a tapasztalatot helyezi előtérbe – e kérdést megválaszolva le is vonja a Gray által megfogalmazott, de már mind általánosabbá váló álláspont következményeit, azt hangsúlyozva, hogy a jogszabályok voltaképpen arra vonatkozó jóslatok, hogy a bíróságok mit fognak cselekedni.²⁰ Ha azonban a pozitív jog rendszere csupán jóslatok gyűjteménye, akkor annak jogi jellege igencsak megkérdőjelezhető. Mi tehát a valódi jog? Erre már az amerikai jogi realisták egyik prominense, Llewellyn adja meg a választ, azt hangsúlyozva, hogy számára a jog a bírák és hivatalos személyek tényleges cselekvéseit jelenti.²¹ Hogy Gray, Holmes és Llewellyn jogról vallott álláspontja aligha egyszerűsíthető le iménti, meglehetősen polemikus és aforisztikus kijelentéseikre, teljesen külön kérdés attól, hogy e kijelentések sajátos logikát felvázoló, és a kor gondolkodására igenis jellemző láncolatán keresztül végül is eljutunk az amerikai jogi realizmus fő problémájához, az ítélkezési tevékenység vizsgálatához. Ha ugyanis a jog nem más, mint a hivatalos személyek, különösen a bírák cselekményeinek összessége, úgy tökéletesen érthető, hogy a jogi kutatás tárgya elsődlegesen e személyek magatartásának és gondolkodásmódjának a vizsgálata. Jerome Frank Llewellynnel azonos esztendőben, 1930-ban jelentette meg az amerikai jogi realizmus története egyik fontos művének számító munkáját,²² amelyben a korszak divatos freudi eszméinek hatására a jogot mintegy apapótléket mutatja be, utalva arra, hogy a jogbiztonság eszméje – álláspontja szerint – nem más, mint a gyermekkorban rekedt felnőtt apakomplexusának eklatáns megnyilatkozása. Frank is és Llewellyn is pályájuk egy meghatározó szakaszában a jogászok megfigyelését tekintve alapvető fontosságúnak a jog vizsgálata szempontjából. Frank az amerikai jogszolgáltatást mint egyfajta kádi bíraskodást minősíti, hangsúlyozva az ítélkezés intuitív, sokszor előítéletekből táplálkozó voltára, amelyet azonban elleplezni igyekszik a bíró racionalizáló indoklásaival. Látható, hogy Frank bőven megelőzve Aronsont, a bírák tekintetében rámutatott az emberi gondolkodás kevésbé racionális, ám utólagosan racionalizáló jellegére.

Az amerikai jogi realizmus pszichologikus hagyományai később többek között az ún. Critical Legal Studies mozgalomban élnek tovább. Az irányzat,

20 Holmes, Oliver Wendell: *The Path of the Law*. (10 Harvard Law Review 457-478. 1897.) In: Holmes, *Collected Legal Papers*. Harcourt, Brace & Co. New York 1920. 173.

21 Llewellyn, Karl Nickerson: *The Bramble Bush: some lectures on law and its study*. Columbia University School of Law. New York. 1930. 4.

22 Frank, Jerome: *The Law and the Modern Mind*. Brentano's. New York. 1930.

amely egyúttal folytatója az amerikai jogelméletben igencsak meghatározó mítoszromboló attitűdnek, a jogéletet, a jogrendszert és a jogi gondolkodást illető bíráló mellett határozott társadalomkritikát fogalmaz meg, amelynek nemritkán kifejezett célja a társadalmi viszonyok – Karl R. Popper kifejezésével élve – aktivista szellemű átalakítása. Duncan Kennedy az általa liberális mítosznak nevezett elképzelésekkel szemben egy szociálisabb emberképből kiindulva az amerikai magánjog elemzésével bíráló alá veszi az individualizmus ideológiáját és gyakorlatát, hangsúlyozva ezeknek elitista és az éppen fennálló rendet burkoltan oltalmazó jellegét.²³ A Jerome Frank által felvetett freudista kritika sajátos folytatásának tekinthető Catherine MacKinnon feminista jellegű bírálata. Míg Frank az apakomplexum eszméjét vezette be a jogirodalomba, MacKinnon az államot egyenesem hímnemű entitásnak nevezi.²⁴ Ez nem csupán az állami kulcspozíciók férfiak által való betöltésében nyilvánul meg, hanem az egész jogi szabályozás azon vonásaiban is, amelyek nem veszik tekintetbe a nők sajátos szempontjait, különösen szexuális autonómiájukat. A hagyományos női attitűdök okát alapvetően a szocializációban, a kulturális környezet hatásaiban, különösen a nevelésben látja, így tartózkodik attól, hogy az evolúciós pszichológia megállapításaival összhangban elfogadja a hagyományos nemi szerepek evolúciós gyökerét és pozitív, adaptív jellegét.

Látható, hogy a pszichológus jogi megközelítések a szinte végtelen pszichológiai irodalomnak alapvetően egy-egy alkalomszerűen kiragadott mozzanatával dolgoznak. Nem egy átfogó pszichológiai emberképből indulnak ki, hanem egy-egy számukra az aktuális érvelésben fontos pszichológiai tényből. Peschka Vilmos a jog és a filozófia kapcsolatát illetően azon a véleményen volt, hogy egy jogfilozófiának (tehát adott szerző saját jogfilozófiai rendszerének, illetve állításainak) egy meghatározott általános filozófiai irányzaton kell nyugodnia.²⁵ A magunk részéről egy ilyen határozott, és bizonyos mértékig merev állásponttal szemben azt hangsúlyozzuk, hogy a kutatásnak elsődlegesen problémaközpontúnak kell lennie, amely igenis megengedi, sőt ki is követeli az „eretnek”, tehát „válogató” kutatói attitűdöt és módszertant.²⁶ Peschka Vilmosnak abban azonban feltétlenül igaza van, hogy valaminő filozofikus alapállással célszerű rendelkeznie a jogfilozófusnak is. Más kérdés azonban, hogy ez az alapállás pusztán a jogfilozófiai természetű kijelentések által bontakozik-e ki, vagy a kutató vállalkozik arra a nem könnyű feladatra, hogy előzetesen vázolja – esetleg különböző gyökerekből táplálkozó – általános filozófiai nézeteit, ame-

23 Kennedy, Duncan: From Substance in Private Law Adjudication. Harvard Law Review. 98. 1685-1778. 1976.

24 MacKinnon: Feminism, Marxism, Method and State: Toward a Feminist Jurisprudence. *Sings: Journal of Women in Culture and Society*, 7. 635-658. 1983.

25 Peschka Vilmos: A jog sajátossága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

26 Vö. Szmodis Jenő: A jog realitása. Az etruszk vallástól a posztmodern jogelméletekig. Kairosz. Budapest. 2005.

lyek ráadásul a kutatás folyamán módosulhatnak is. Mindennek analógiájaként elmondható, hogy igencsak célszerű, ha a jog pszichológiai alapú megközelítése alapján körvonalazható egy szerző többé-kevésbé általános pszichológiai emberképe, tehát a pszichológiából vett szempontjai valaminő koherens egészzé képesek összeállni. Ez természetesen nem mellőzhetetlen feltétele annak, hogy a jogelmélet művelése során pszichológiai szempontokat vegyünk figyelembe, ám ez mégis megkönnyítheti a kijelentések továbbgondolását, és egy általánosabb emberképben való elhelyezését. Megállapítható azonban, hogy az esetek többségében ez az általánosabb pszichológiai világkép valamelyest rekonstruálható. Különböző terminológiákkal és érvelési módokkal él például egy olyan szerző, aki alapvetően a freudi koncepció híve, megint másokkal, aki a behaviorista akció-reakció modellt tekinti irányadónak, legalábbis mértékadónak a maga számára, vagy aki mondjuk a jungi, vagy az adleri rendszerhez áll közelebb. Ezek a rendszerek és modellek ráadásul gyakran inkább kiegészítik, mintsem kizárják egymást. Az egységes valóságot – mint a modellek általában – többnyire csupán más-más aspektusból tárják fel. A jog pszichológiai alapú megközelítésével szemben – természetesen, mint minden más aspektusból való megközelítéssel szemben is – minimális követelményként támasztható elvárás a problémával való tényleges összefüggés, a relevancia, valamint a belső ellentmondások kerülése.